

DOI: <https://doi.org/10.32347/2077-3455.2021.59.152-160>

УДК 72.03

Шевцова Галина Вікторівна,
доктор архітектури, професор кафедри
Основ архітектури і архітектурного проектування
Київський національний університет будівництва і архітектури
shevtsova.gv@knuba.edu.ua
<http://orcid.org/0000-0002-2401-8104>

ПРОСТОРОВА КОНСТРУКЦІЯ ВЕРХІВ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЕВ'ЯНОЇ ЦЕРКВИ: СВІТОВІ АНАЛОГІЇ І САМОБУТНІСТЬ

Анотація: у статті проведено порівняльне дослідження просторово-конструктивних форм перекриття дерев'яних культових будівель світу та різних типів верхів української дерев'яної церкви. В результаті, у жодному з розглянутих світових прикладів не було виявлено повних аналогій до всього спектру просторових конструкцій верхів українських дерев'яних церков (зокрема, залому та похідних з нього форм). Аналогії до найбільш архаїчних просторово-конструктивних типів перекриття української дерев'яної церкви (підвищений накат, зрубний намет, восьмерик на четверику) було виявлено в дерев'яній культовій архітектурі сусідніх територій: країн Карпатського і Закавказького регіонів та Росії, що свідчить про давні спільні процеси формування форм культової дерев'яної архітектури цього регіону та самобутність подальшого розвитку феномену української дерев'яної церкви.

Ключові слова: українська дерев'яна церква; дерев'яна культова будівля; дерев'яне перекриття; зрубний верх; дерев'яна просторова конструкція верху.

Постановка проблеми. Проблема генези української дерев'яної церкви, досі залишає в собі певну невизначеність, що провокує нерозуміння значення і місця цього національного феномену в глобальному архітектурному масштабі. В цій статті приділено увагу розгляду суто вузького питання аналізу просторової форми і конструкції верхів української дерев'яної церкви в контексті розвитку дерев'яної культової архітектури світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема походження і генетичних взаємозв'язків просторових конструкцій дерев'яної архітектури світу, і зокрема української дерев'яної церкви, є доволі мало вивченою. Між тим, як свідчать наші попередні дослідження [1], що спираються на теорії провідних японських фахівців, зокрема, Т. Сакураї [2], саме просторова конструкція дерев'яних будівель, і особливо, їх верхів, є найбільш чутливим до

еволюційних змін елементом, тобто, провідним показником походження конструкції і форми.

Метою публікації є виявити можливі світові аналогії просторової конструкції верху української дерев'яної церкви.

Основна частина. У цьому дослідженні ми спробували класифікувати та проаналізувати усі доступні для вивчення (збережені) просторово-конструктивні типи вертикально розвинутих перекрить культових дерев'яних будівель світу, та порівняти їх з визначеними нами раніше [1, 3] п'ятьма базовими типами верхів української дерев'яної церкви (рис. 1), а саме – з трьома архаїчними типами: підвищений накат, зрубний намет, восьмимерик на четверику, та двома розвинутими типами (залом і залом на переході четверика у восьмимерик, [3]).

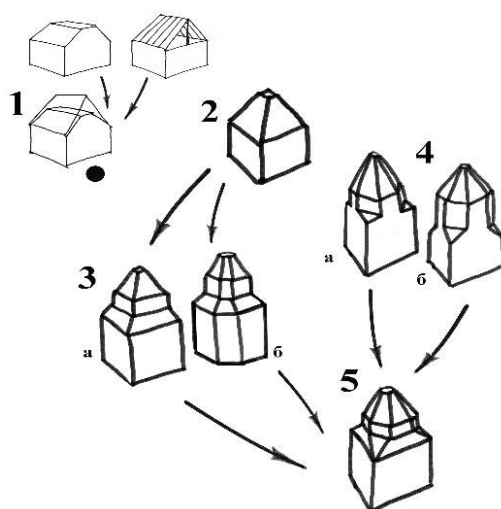

Рис. 1. Базові просторові конструкції верхів української дерев'яної церкви: 1 – підвищений накат, 2 – намет, 3 – залом, 4 – восьмимерик на четверику, 5 залом на переході четверика у восьмимерик.

Для цього було визначено наступні групи світових пам'яток дерев'яної культової архітектури з вертикально розвиненою просторовою конструкцією перекриття:

Далекосхідна група пам'яток [4]:

- 1). Пагоди.
- 2). Буддійські храмові павільйони.

Південно-Азійська група пам'яток:

- 1). Башти п'ята з М'янами і верхи дерев'яних монастирів на їх основі [5].
- 2). Башти меру з Балі та непальські пагоди [6].

Скандинавська група пам'яток:

- 1). Норвезькі ставові церкви [7].

2). Фінські церкви коробчасто-стовпової конструкції [8]

Карпатська група пам'яток:

1). Румунські церкви із зрубними підвищеними накатними перекриттями [9].

2). Польські, румунські та ін. базилікальні церкви з ординарними кроквяними перекриттями [10, 11, 12].

3). Румунські центрично-вінчасті сакральні павільйони [12]

Російська група пам'яток:

1). Російські зрубні центрично-баштові церкви (наметові, кубоваті, ярусні, багатоглаві) [13].

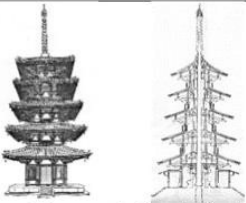
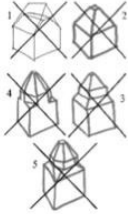

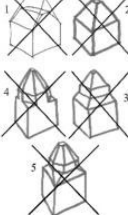
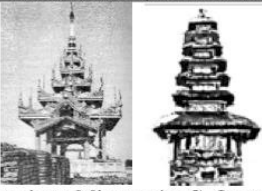
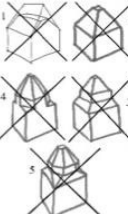
2). Російські повздовжні церкви із зрубними підвищеними накатними і ярусними перекриттями (клітські, каскадні) [14].

Кавказька група пам'яток:

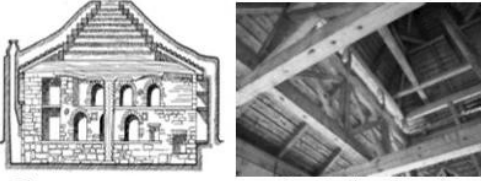
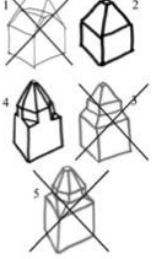

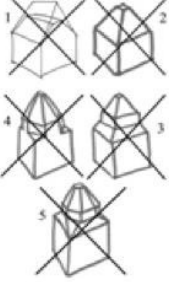
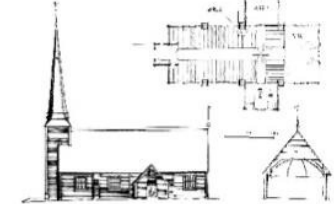
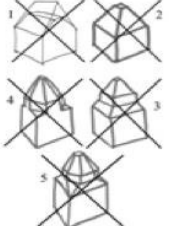
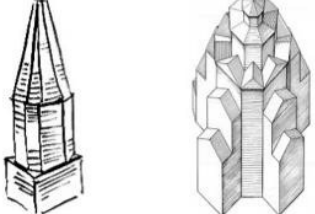
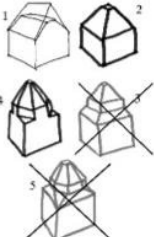
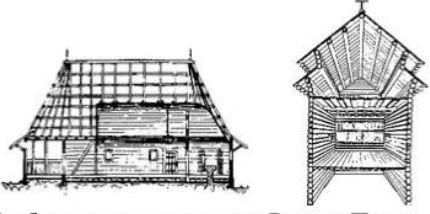
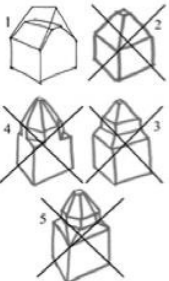
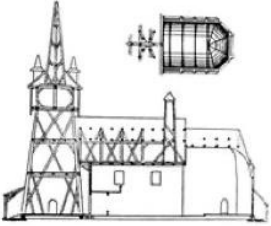
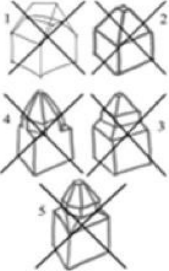
1). Центрично-вінчасті перекриття народних жител (дарбазі, глхатун, карадам) та архаїчних храмів Вірменії, Грузії, Азербайджану [15, 16].

Всі названі вище групи було проаналізовано у порівнянні з зазначеними вище п'ятьма базовими типами просторової конструкції верхів української дерев'яної церкви (табл. 1).

Таблиця 1. Просторова конструкція верхів української дерев'яної церкви та інші вертикальні просторові конструкції культової дерев'яної архітектури світу

Іноземні просторові конструкції дерев'яних вертикально розвинених перекриттів		Базові типи просторової конструкції верхів української дерев'яної церкви (наявність або відсутність аналогій)
Вид будівлі, ареал	Зображення або схема будівлі	
Пагода Далекий Схід	Пагода храму Хорюджі, Японія (за Т. Сакураї)	
Буддійський храмовий павільйон Далекий Схід	Павільйон Джідзодо у храмі Шьофукуджі, м. Токіо, Японія (за Т. Накагава)	
Ярусні рамні башти Південно-Східної Азії М'янма, Балі, Непал	Башта п'ята, М'янма (за С. Ожеговим) Башта Меру	

Таблиця 1. Просторова конструкція верхів української дерев'яної церкви та інші вертикальні просторові конструкції культової дерев'яної архітектури світу

Центрично-вінчасті перекриття (житло, храми, сакральні павільйони) Кавказ, Румунія	Каказьке народне житло (за Л. Сумбадзе) Літній олтар, с. Поєніле-Ізей, Румунія	
Церковний ставовий верх Норвегія	Церква з с. Боргунд	
Покрівлі церков коробчато-стовпової системи Фінляндія	Церква з м. Торнію (за А. Такеучі)	
Церковний зрубний центрично-баштовий верх (наметовий, багатоголавий та ін.) Росія	Наметова і багатоголава церкви (схеми)	
Церковний повздожньо-зрубний баштовий верх клітський, каскадний – Росія, коробчастий – регіон Карпат	Сербська хатня церква з с. Велика Плана (за Д. Бакстоном) Каскадна церква (за А.Боде)	
Ординарні кроквяні перекриття церков Польща, Румунія, Чехія та ін.	Церква з Коморовіце, Польща (за Д. Бакстоном)	

З таблиці 1 стає зрозумілим, що повних аналогій всім типам верхів української дерев'яної церкви в дерев'яному культовому будівництві жодної країни світу немає. Будівельна традиція верхів української дерев'яної церкви одночасно є відокремленою як від далекосхідних та південноазійських, так і від скандинавських та західноєвропейських просторових конструкцій завершень дерев'яних культових споруд. Втім, часткові аналогії з найбільш архаїчними українськими верхами (підвищений накат, намет, восьмирік на четверику) знаходимо у зрубних просторових конструкціях церков сусідніх країн, а саме Росії і народів Карпат, що свідчить про давні спільні корені дерев'яної сакральної архітектури цих регіонів, а у випадку Росії, вочевидь, ще й висвітлює належність українського та російського церковного будівництва з деревини до загального кореня архітектури Київської Русі, яка, в свою чергу, багато в чому була інспірована архітектурою країн Кавказу, чим і слід пояснювати певні виявлені нами збіги у конструкції центрично-вінчастих перекриттів кавказького народного житла та української дерев'яної церкви [11, 16, 17, 18].

Висновки. Встановлено, що просторова конструкція української дерев'яної церкви тяжіє до традиції центричних культових зрубних будівель Східної Європи, хоча має вагомий арсенал самобутніх і суто специфічних прийомів – зокрема верхові просторові конструкції залому та залому на переході четверика у восьмирік, що однозначно свідчить про вельми довгий шлях самостійного відокремленого розвитку української дерев'яної церкви та дозволяє вважати її національним архітектурним феноменом.

Список джерел

1. Галина Шевцова. Генеза української дерев'яної церкви: світовий контекст і унікальність. Харків-Київ: Видавець Олександр Савчук, 2019. 276 с.
2. 櫻井敏雄「神殿成立前の原初的空間」神道三号一九九一年九月神道文化会三号.
3. Шевцова Г. В. Українська дерев'яна церква: конструктивні прийоми розвитку вертикального внутрішнього простору та питання їх генези. *Містобудування та територіальне планування*. К.: КНУБА, 2009. Вип. 34. С. 526 - 532.
4. Шевцова Г. В. Історія японської архітектури і мистецтва. К.: Грані-Т, 2011. 230 с.
5. Ожегов С., Проскурякова Т., Хоанг Дао Кинь. Архитектура Индокитая. М.: Стройиздат, 1988. 312 с.
6. Ngakan Ketut Acwin Dwijendra. Meru as a Hindu Sacred Building Architecture with a High Roof and Resistant to Earthquakes in Bali, Indonesia. *Civil*

Engineering and Architecture. 2020 №8(3). С. 350-358. doi: 10.13189/sea.2020.080319

7. Шевцова Г. В. Процеси віддзеркалення будівельних традицій політеїстичних святилищ в сакральних спорудах монотеїстичних релігій (на прикладі розвитку дерев'яного будівництва України і Японії). *Сучасні проблеми архітектури та містобудування*. К.: КНУБА, 2008. № 19. С. 115-122.

8. 竹内皓. フィンランドの木造教会 17, 18 世紀における箱柱式教会の構法と歴史. 東京: リトン, 2009.

9. Vuxton D. The wooden churches of Eastern Europe. An introductory survey. London: Cambridge University press, 2008. 406 p.

10. Горбик О.О. Римсько-католицькі костьоли Києва та Київщини – К.: Техніка, 2004. – 120 с., іл.

11. Олена Горбик. Історія світової середньовічної архітектури. Частина 1. Християнське храмування пізньоримської імперії (I-V ст.). Архітектура Візантії (V-XV ст.). Архітектура Кавказу (Грузії та Вірменії, V-XIII ст.). – К.: Фенікс, 2015 – 224 с., іл

12. Shevtsova Galyna. Beam-pillar and blockhouse wooden construction systems in the world: the areas of domination and mixing zones. *Traverse. Kyoto University Architectural Journal*. 2017. №18. С. 93-108.

13. Ополовников А. В. Русское деревянное зодчество: Памятники шатрового типа. Памятники клетского типа. Памятники ярусного, кубоватого и многоглавого типа. М.: Искусство, 1986. 312 с.

14. Бодэ А. Б. Деревянные церкви с каскадными покрытиями. *Архитектурное наследство*. М., 2010. Вып. 52. С. 98-114.

15. Сумбадзе Л. З. Архитектура грузинского народного жилища дарбази. Тбилиси: Мецниерба, 1984. 369 с.

16. Горбик Олена. Всесвітня історія архітектури в тезах і зображеннях (пам'ятниковознавчий довідник). Частина 1. Архітектура первісної доби та традиційна архітектура. Архітектура давнього світу. Архітектура античності та раннього християнства: наукове видання. К.: Фенікс, 2018. 164 с., іл.

17. Galyna Shevtsova. Genesis of Ukrainian wooden church: world context and originality. *Architectural Studies: Lviv Polytechnik National University*. 2018. Vol. 4. С. 77-89.

18. Shevtsova, G., Gorbyk, O. and others. The architecture of the Cathedral of Saint Sophia in Kyiv: uniqueness and universality in historical cultural spaces. *IOP Conference Series: Materials Science and Engineering*. 2020. doi:10.1088/1757-899X/960/2/022105

References

1. Shevtsova, G. (2019). Genesis of Ukrainian wooden church: world context and originality. [Heneza ukraïnskoï derevianoï tserkvy: svitovyi kontekst i unikalnist']. Editor O. Savchuk. (in Ukrainian).
2. Sakurai, T. (1991). Initial spatial forms before the shinden-sanctuary formation. [Shinden seiritsu mae no genshoteki kukan]. *Shinto bunkakai*, 3(9). (in Japanese).
3. Shevtsova, G. (2009). Ukrainian wooden church: constructive methods of the vertical interior space development and the problems of their genesis. [Ukrainska dereviana tserkva: konstruktyvni pryimy rozvytku vertykalnoho vnutrishnioho prostoru ta pytannia ih henezy]. *Mistobuduvannia i teritorialne planuvannia*, Vyp (34), P-p. 526-532. (in Ukrainian).
4. Shevtsova, G. V. (2011). The history of Japanese architecture and art. [Istoria iaponskoï arkhitektury i mystetstva]. Grani-T. (in Ukrainian).
5. Ozhegov, S and others. (1988). Architecture of Indo-China. [Arkhitektura Indokitaia]. Stroiizdat. (in Russian).
6. Ngakan Ketut Acwin Dwijendra. (2020). Meru as a Hindu Sacred Building Architecture with a High Roof and Resistant to Earthquakes in Bali, Indonesia. *Civil Engineering and Architecture* 8(3): 350-358. doi: 10.13189/cea.2020.080319(in English)
7. Shevtsova, G. (2008). The process of polytheistic building tradition's reflecting in monotheistic temples (at the examples of Ukrainian and Japanese wooden architecture). [Protsessi viddzerkalennia budivelnykh tradytsii politeistychnykh sviatylysch v sakralnykh sporudakh monoteistychnykh rehii (na prykladakh rozvytku derevianoho budivnytstva Ukrainy i Iaponii)]. *Suchasni problemy arkhitektury i mistobuduvannia*, Vyp (19), P-p. 115-122. (in Ukrainian).
8. Takeuchi, Akira. (2009) The wooden churches of Finland. The construction and history of the block-pillar church in the 17th and 18th centuries. [Finrando no mokuzou kyoukai 17, 18 seiki ni okeru hakobashirashiki kyoukai no kouhou to rekishi]. LITHON. (in Japanese).
9. Buxton, D. (2008). The wooden churches of Eastern Europe. An introductory survey. Cambridge University press. (in English)
10. Gorbyk, O.O. (2004). Roman Catholic churches of Kiev and Kiev prefecture. [Rymo-Katolytski kostioly Kyieva i Kyivschyny]. Tekhnika. (in Ukrainian).
11. Gorbyk, O.O. (2015). World History of Medieval Architecture. Part 1. Christian Church Building of the Late Roman Empire (I-V cent.). Architecture of Byzantium (V-XV cent.). Architecture of Caucasus (Georgia and Armenia, V-XIII cent.). [Istoriia svitovoi serednovichnoi arkhitektury: chastyna 1. Khrystyianske

khramobuduvannia piznorymskoi imperii (I-V st.). Arkhitektura Vizantii (V-XV st.). Arkhitektura Kavkazu (Hruzii ta Virmenii, V-XIII st.)]. Phoenix. (in Ukrainian).

12. Shevtsova, G. (2017). Beam-pillar and blockhouse wooden construction systems in the world: the areas of domination and mixing zones. *Traverse. Kyoto University Architectural Journal*, 18, 93-108. (in English)

13. Opolovnikov, A. (1986). Russian wooden architecture: the monuments of pyramidal, cage, tiered, cube and multi-tower types. [Russkoe dereviannoe zodchestvo: pamiatniki shatrovogo tipa. Pamiatniki kletskogo tipa. Pamyatniki iarusnogo, kubobatogo i mnogoglavogo tipa]. *Iskusstvo*. (in Russian).

14. Bode, A.B. (2010). Wooden churches with cascade roofing. [Dereviannie tserkvi s kaskadnymi pokrytiami]. *Arkhitekturnoe nasledstvo, Vyp (52)*, P-p. 98-114. (in Russian).

15. Sumbadze, L.Z. (1984). Architecture of Georgian rural dwelling darbaza. [Arkhitektura gruzinskogo narodnogo zhilishcha darbazi]. *Metsniebra*. (in Russian).

16. Gorbyk, O. (2018). World History of Architecture in abstracts and pictures (monuments' handbook). Part 1. Architecture of primitive age and traditional architecture. The architecture of the ancient world. Architecture of Antiquity and Early Christianity. [Vsesvitnia istoria arkhitektury v tezakh i zobrazhenniakh. Chastyna 1. Arkhitektura pervisnoi doby. Arkhitektura davnioho svitu. Arkhitektura Antychnosti ta rannioho khrystyianstva]. Phoenix. (in Ukrainian).

17. Shevtsova, G. (2018). Genesis of Ukrainian wooden church: world context and originality. *Architectural Studies: Lviv Polytechnic National University*, 1(4), 77-89. (in English)

18. Shevtsova, G., Gorbyk, O. and others (2020). The architecture of the Cathedral of Saint Sophia in Kyiv: uniqueness and universality in historical cultural spaces. *IOP Conference Series: Materials Science and Engineering*. doi:10.1088/1757-899X/960/2/022105 (in English)

Аннотация

Шевцова Галина Викторовна, доктор архитектуры, профессор кафедры Основ архитектуры и архитектурного проектирования, Киевский национальный университет строительства и архитектуры.

Пространственная конструкция верхов украинской деревянной церкви: мировые аналогии и самобытность.

В статье проведено сравнительное исследование пространственно-конструктивных форм срубных верхов украинской деревянной церкви и перекрытий деревянных культовых построек мира. В результате, ни в одном из мировых примеров не обнаружено аналогий всего спектра пространственных конструкций верхов украинских деревянных церквей (в частности, залама и его производных). Аналогии архаичных типов верхов украинской деревянной

церкви (повышенный накат, срубный шатер, восьмерик на четверике) обнаружены в деревянной культовой архитектуре соседних территорий: стран Карпатского и Закавказского регионов и России, что свидетельствует о давних общих процессах формирования культовой деревянной архитектуры этого региона с одной стороны, о и самобытности дальнейшего развития феномена украинской деревянной церкви – с другой.

Ключевые слова: украинская деревянная церковь; культовые здания; деревянное перекрытие; срубный верх; деревянная пространственная конструкция верха.

Annotation

Galyna Shevtsova, Architectural Basis and Design Department, Kiev National University of Construction and Architecture.

Volume structure of Ukrainian wooden church's log-towers: world analogies and authentic.

The article conducts a comparative study between volume-structures of world's wooden religious buildings' roofing and different types of Ukrainian wooden church's log-towers' volume-structures. As the examples for this comparative study are analyzed the volume structures of Eastern and Western territories of the world including vertically developed roofing of beam-pillar, rafter and log-timber construction as well. The main topics of the investigation are different structures of pagodas and Buddhist temples, vertically developed rafter roofing of Scandinavian and Eastern European Christian churches as well as numerous vertical log-structures of Eastern European and Caucasus churches. All named above examples are consequently compared with determined five basic types of Ukrainian wooden church's log-towers volume structures (as lateral trapeze or cylindrical elevated roofing, pyramidal roofing, so-called "zalom" tiered roofing, octagon-on-square roofing and "zalom" and octagon-on-square composite roofing). As a result, none of the considered world examples shows complete analogies to the whole spectrum of volume structures of Ukrainian wooden churches' roofing. In particular, log-towers with so-called "zalom" type tiered volume structure are unique. Analogies to the most archaic volume and constructive types of log roofing of the Ukrainian wooden church (lateral trapeze or cylindrical elevated roofing, pyramidal and octagon-on-square roofing) are present in the wooden sacral architecture of neighboring territories: Carpathian region, Transcaucasian region and Russia. This conclusion proves the long-standing entire history of sacral wooden architecture formation of this region from one hand and independence of further development of the phenomenon of the Ukrainian wooden church from the other.

Keywords: Ukrainian wooden church; sacral wooden building; wooden roofing; log-tower; wooden volume structure.